

invloeden van intellectuele centra nooit volledig te beantwoorden. Vanthemsche bijvoorbeeld besluit zijn bijdrage met een relativiserende noot waarin hij erop wijst dat de politieke beslissingen in hoge mate onafhankelijk bleven van de discussies in de 'Association pour le progrès social'; deze laatste was echter wel in staat om via haar debatten de grenzen vast te leggen waarbinnen later de eigenlijke politieke compromissen zouden worden gemaakt. De incidenten binnen de vereniging tijdens de jaren 1930 getuigen ook van deze relatieve autonomie van het politieke veld. Met het oog op de vrijwaring van de nodige speelruimte in politieke confrontaties, besloten de leden die tot het patronaat behoorden zich niet langer in discussies over netelige onderwerpen te engageren.

De in dit werk gehanteerde vraagstelling wil zich duidelijk hoeden voor een al te abstract intellectualistisch perspectief. Terwijl Gubin en Sauvage dit uitgangspunt in een veelzijdige benadering weten te vertalen, vormt het voor andere auteurs (Piette, Vanthemsche) blijkbaar een alibi om zich tot een feitelijke beschrijving van het organisatorische wel en wee van een bepaalde contactgroep te beperken. Het artikel van Carl Havelange over het sociale en raciale discours binnen de Belgische medische wereld biedt nochtans een interessant alternatief omdat het het strakke kader van één enkel, nauwkeurig afgrensbaar 'laboratorium' weet te overstijgen. De auteur schetst een denkwijze die zich rond de eeuwwisseling binnen het medische milieu ontwikkelde en geleidelijk in een aantal instellingen, waaronder de koninklijke Academie voor geneeskunde, voet aan de grond kreeg. Met betrekking tot de vraag naar de invloed ervan op de sociale realiteit, is Havelange minder expliciet dan de andere auteurs. Toch wijst hij er bijvoorbeeld op dat de mentaliteitsevolutie die ziekte en hygiëne als een maatschappelijk, en niet langer als een individueel probleem begon te zien, mee de weg bereidde voor het latere systeem van sociale zekerheid en de toenemende medicalisering van de samenleving. Het aantonen van de sociale relevantie van het bestudeerde object hoeft gelukkig dus niet de hoofdbekommernis van elk historicus te zijn.

—K. Wils

J. Abeling, ed., *Interviews uit Nederland. De beste Nederlandse interviews van de laatste honderd jaar* (Amsterdam: Prometheus, 1994, 351 blz., f34,90, ISBN 90 5333 254 5).

Wie kranten en tijdschriften als historische bron gebruikt, komt steeds weer teksten of advertenties tegen, die ongemerkt de aandacht trekken. Ook al is de onderzoeker er niet naar op zoek, sommige perspublicaties in de oude leggers roepen kennelijk een gevoel van herkenning of nostalgie op. Men spreekt in dit verband wel van een secundaire actualiteit: mensen kunnen met iets uit het verleden een betrekking ervaren, zodat het zoveel jaar later op een andere manier weer actueel wordt. Van dit gegeven maakt een bloemlezer van oude advertenties en journalistieke teksten handig gebruik. Leonard de Vries was er jarenlang een meester in. Tijdens een leggeronderzoek leert men overigens gaandeweg minder tijd te besteden aan datgene wat men niet kan gebruiken, maar wat wel leuk is om te lezen.

De samensteller van deze bundel met interviews uit het verleden, de historicus Joris Abeling, is speciaal op zoek gegaan naar pershistorische juweeltjes van journalistiek interviewen. Ook heeft hij zijn licht opgestoken bij geroutineerde gebruikers van leggers. Toch mag men betwijfelen, of hij echt 'de beste Nederlandse interviews van de laatste 100 jaar' heeft gevonden. Welke, subjectieve voorkeuren van de bloemlezer overstijgende, criteria zijn bij de selectie gehanteerd? Niet zonder risico lijkt me het door Abeling aangevoerde kwaliteitscriterium. 'Bij

de selectie van de interviews', zo schrijft hij in zijn inleiding (16-17), 'is in eerste instantie gekeken [sic!] naar de kwaliteit, en niet naar het tijdstip waarop ze gehouden waren. Het feit dat een interview op een interessant historisch moment wordt afgenomen betekent niet dat het daarmee ook inhoudelijk de moeite waard is. Colijn heeft als premier diverse interviews gegeven, maar ik vond het interview uit de tijd dat hij nog minister van financiën was interessanter. Historische importantie of uitzonderlijkheid is bij de selectie nooit een op zich zelf staand criterium geweest. Wel verleende het aan een aantal goede interviews een extra dimensie, zoals in het geval van Hueting, prins Bernhard en Aantjes'. Kortom: Abeling heeft zich laten leiden door een goede neus voor het inlevingsvermogen van lezers anno nu, voor wat hen met historische personen en situaties kan verbinden. Zonder pretentie van wetenschappelijkheid mag men bloemlezen, mits dit maar tot onderhoudende lectuur leidt.

Het eerste herdrukte interview verscheen in de *Wereldkroniek* in 1897. Niet de redacties van de dagbladen, maar die van de (geïllustreerde) weekbladen en opinieweekbladen gaven het nieuwe genre van journalistiek in een vroeg stadium een prominente plaats in de kolommen. In het buitenland was het interview al een halve eeuw eerder populair geworden. In de beknopte inleiding houdt Abeling zich terecht met vele slagen om de arm op de vlakte, omdat hij zelf geen systematisch onderzoek in de leggers heeft verricht. Het merkwaardige is, dat hij voor het maken van een (meer) verantwoorde keuze ook geen gebruik heeft gemaakt van het eerste deel van de in 1993 verschenen bibliografie van geïllustreerde tijdschriften in Nederland uit de periode 1840 tot 1945, samengesteld door Renée Vegt en ondergetekende. Beiden hebben wel geprobeerd, hem van het nut van dit hulpmiddel voor zijn werk te overtuigen.

Het eerste en oudste interview in de bundel betreft een gesprek van N. H. Wolf met Sarah Bernhardt. Passend bij haar sterallures liet zij zich niet zonder moeite op de ochtend na haar avondvoorstelling in Rotterdam voor het vraaggesprek strikken. Wolf merkt op (21): 'Na aangediend te zijn, word ik in haar salon gelaten en enige ogenblikken later staat de zo gevierde tragédienne vóór mij, komende uit een aangrenzend vertrek. Zij was gekleed in een vieux-rose japon, overstelpt met kanten en stroken, etherisch als in een waas. Aan haar prachtige witte handen had zij een groot aantal kostbare ringen. Vriendelijk glimlachend, met haar zoetvloeiende stem, verzocht zij mij plaats te nemen en bood zij mij een stoel tegenover haar'. Wie herkent zo'n aanloop van bijna een eeuw geleden niet van de moderne showpagina's van Henk van der Meyden en andere latere beroepsgenoten van Wolf?

Abeling heeft uiteindelijk veertien in dagbladen afgedrukte interviews geselecteerd. De overige 24 zijn ontleend aan opinieweekbladen, geïllustreerde publiekstijdschriften en een enkel literair of bibliografisch tijdschrift. De vraag, of de context waarin een interview verschijnt van belang is, wordt niet gesteld, maar is in het licht van de verschillende typen periodieken wel van belang. Een interview dat bedoeld is voor een literair tijdschrift kan misschien toch niet zo gemakkelijk zonder bewerking in een dagblad worden afgedrukt. Gelukkig heeft de samensteller goed gevoeld, dat een boek als het onderhavige niet in één adem wordt uitgelezen en ook verpozend dient te zijn. Het is inderdaad aangenaam, zomaar een interview uit een willekeurige tijd met een door Abeling gekozen bekende persoon te lezen, niet zozeer vanwege de interviewer als wel omdat men iets te weten wil komen over de geïnterviewde in een bepaalde periode van diens leven. Aan elke, in hedendaags Nederlands bijgestelde, oorspronkelijke tekst gaat een beknopte inleiding vooraf. Zo heeft de lezer een globaal idee van de levensloop van de persoon in kwestie. Op deze wijze bij beetje genoten vormt dit aan het verleden ontrukte boeket interviews een cultuurhistorisch interessant geheel.

De persgeschiedenis zou echter meer gediend zijn met een comparatief onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van het interview in de journalistiek. Het vergelijkende karakter zou

kunnen blijken uit een diachrone en synchrone benadering, zodat duidelijk wordt hoe het vraaggesprek zich in de loop van de tijd in Nederland en enkele andere landen heeft ontwikkeld. Inmiddels is de samensteller van de bundel zelf journalist. In die hoedanigheid kan hij maar beter niet meer toegeven aan de verleiding om zijn geluk in druk in het voetspoor van genoemde De Vries te zoeken. Misschien ziet hij kans een pershistorisch proefschrift over de ontwikkeling van journalistieke genres te schrijven? Maar hij maakt zich ook al heel verdienstelijk, als hij de hedendaagse lezers opmerkelijke interviews gaat bezorgen. Liefst met aandacht voor de ontwikkelingsgang van de geïnterviewden en de wijze waarop zij een deel van het verleden hebben beleefd.

J. M. H. J. Hemels

M. Borkus, e. a., ed., *Vrouwenstemmen. 100 Jaar vrouwenbelangen, 75 jaar vrouwenkiesrecht* (Zutphen: Walburg pers, Utrecht: Nederlandse vereniging voor vrouwenbelangen, 1994, 216 blz., f39,50, ISBN 90 6011 868 5).

In 1994 was het 75 jaar geleden dat vrouwen het kiesrecht kregen: een keerpunt in de vrouwengeschiedenis en een sprong voorwaarts in de strijd voormaatschappelijke gelijkstelling van vrouwen aan mannen. Voor de Nederlandse vereniging voor vrouwenbelangen — hier verder vrouwenbelangen genoemd —, opvolgster van de Vereniging voor vrouwenkiesrecht, later de Nederlandsche vereniging voor vrouwenbelangen, vrouwenarbeid en gelijk staatsburgerschap was dit dubbeljubileum aanleiding voor een geschiedschrijving van de vereniging en haar voorgangers. Deze onderscheidden zich van andere feministische organisaties door hun politieke en juridische strijd voor vrouwenemancipatie. *Vrouwenstemmen. 100 Jaar vrouwenbelangen en 75 jaar vrouwenkiesrecht* is daarom primair een politieke geschiedschrijving van de Nederlandse-vrouwenemancipatie. Toch wordt ook aandacht, besteed aan de sociale en culturele achtergrond waarin vrouwenbelangen werkte en haar programma's opstelde en het leven van de voorzitters en actiefste leden.

Het boek is chronologisch ingedeeld over vier hoofdstukken die elk een tijdperk van ongeveer 25 jaar beslaan. Centrale vraagstelling van dit boek is: 'hoe is door de Vereniging voor vrouwenbelangen in de afgelopen 100 jaar vormgegeven aan emancipatie en feminisme'? De redactie ging er bij het stellen van deze vraag vanuit dat beide begrippen niet statisch zijn, maar juist betekenis krijgen in een bepaalde historische context. Dina Angerman, Mineke Bosch en Dineke Stam ontwikkelden de opzet van dit boek; voor het historisch onderzoek en de schriftelijke weergave werden historicae aangetrokken. Henriette Lakmaker is de schrijfster van de inleiding 'Een krachtige kern' en het eerste hoofdstuk 'Van de uiterste suffragette tot de kalmste strijdster 1894-1919'. Dineke Stam schreef hoofdstuk twee 'Staatsburgeressen en vrouwenbelangen, 1920-1945'. Hoofdstuk drie 'De emancipatie voltooid? 1945-1967' is van Thea den Hartog. Marja Borkersen en Anja van Oostrom inventariseren in het slothoofdstuk 'Oudste vereniging in een nieuwe beweging 1967-1994' de verhouding vrouwenbelangen met de tweede feministische golf. Onmisbaar voor het onderzoek was het Internationaal informatiecentrum en archief voor de vrouwenbeweging (IIAV), tevens verantwoordelijk voor het illustratiemateriaal.

Vrouwenstemmen. 100 Jaar vrouwenbelangen en 75 jaar vrouwenkiesrecht is een helder geschreven jubileumuitgave die de centrale vraagstelling beantwoordt. Het geeft een goed beeld van de manier waarop vrouwenbelangen sinds 1894 heeft gestreden voor vrouwenemancipatie.